

29 January, 2021

Coventry, United Kingdom

**THE DRIVING FORCE OF SCIENCE AND
TRENDS IN ITS DEVELOPMENT**

I International Scientific and Theoretical Conference

VOLUME 3

Coventry, 2021

Chairman of the Organizing Committee: Holdenblat M.

Responsible for the layout: Bilous T.

Responsible designer: Bondarenko I.

- T 44 **The driving force of science and trends in its development:** collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 3), January 29, 2021. Coventry, United Kingdom: European Scientific Platform.

ISBN 978-1-63752-711-5

DOI 10.36074/scientia-29.01.2021.v3

Papers of participants of the I International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «The driving force of science and trends in its development», held on January 29, 2021 in Coventry are presented in the collection of scientific papers.

The conference is included in the Academic Research Index ReserchBib International catalog of scientific conferences and registered for holding on the territory of Ukraine in UKRISTEI (Certificate № 32 dated 18 Lanuary 2021).

Conference proceedings are publicly available under terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

UDC 001 (08)

© Participants of the conference, 2021

© Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2021

© European Scientific Platform, 2021

ISBN 978-1-63752-711-5

ОБРЯДИ ІНІЦІАЦІЇ У КАЗКАХ ЕММИ АНДІЄВЬКОЇ Деркачова О.С.	61
ОРФОЕПІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ Гавриляк Л.С.	64
ПРЕСКРИПТИВНА І ДЕСКРИПТИВНА НОРМА : СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗМІ) Заєць В.Г.	65
СВОЄРІДНІСТЬ ЕСКАПІЗМУ У «THREE MEN IN A BOAT» ДЖ. К. ДЖЕРОМА Синельникова І.С., Кривенко О.В.	68
ФОНЕТИЧНІ, ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШВЕДСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ ФІНЛЯНДІЇ Лисенчук Н.С.	71
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ В АВТОРСЬКИХ СВІТАХ: ПРАГМАСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ Негрич Н.Д.	74
ЧАСТКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТИПІВ РЕЧЕННЯ У ТВОРЧОСТІ В. ШОВКОШИТНОГО Вільчинська Т.П., Вільчинський О.К.	79
SECTION 27. PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE	
ПАРАДИГМА ПЛАТОНА – ОСНОВА ДЛЯ ПОБУДОВИ МИСЛЕННЄВИХ КОНСТРУКЦІЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ Шувалов В.С.	85
РОЛЬ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ Сапелкіна З.П., Сапелкін Ю.В.	87
SECTION 28. PEDAGOGY AND EDUCATION	
ADVANTAGES OF USING THREE-DIMENSIONAL VISUAL VIEWS IN TEACHING THE SUBJECT “DESCRIPTIVE GEOMETRY” Arziyev S.S.	92
APPLICATION OF SMART-TECHNOLOGIES IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS IN THE ERA OF SARS-CoV-2 PANDEMIC Nykyporets S.	94

Вільчинська Тетяна Пилипівна

доктор філологічних наук, професор
кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Вільчинський Олександр Казимирович

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
кафедри журналістики

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ЧАСТКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТИПІВ РЕЧЕННЯ У ТВОРЧОСТІ В. ШОВКОШИТНОГО

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу синтаксичних властивостей часток в українській мові. Дослідження виконане на матеріалі прозових творів сучасного українського письменника Володимира Шовкошитного. Встановлено, що в текстах письменника за допомогою часток виражаються слова-речення (насамперед заперечні, стверджувальні, питальні), частки виступають важливим засобом формування різних типів речень за метою висловлювання (розповідних, питальних, спонукальних, бажальних, рідше – інших), а також є засобом комунікативної актуалізації реми в реченні. Запропонована розвідка належить до перспективних, оскільки активізує інтерес до такого дискусійного розряду службових слів, як частки, та їхньої функції в художньому тексті.*

До важливих проблем сучасної лінгвістики уже багато десятиліть поспіль належить аналіз мовних одиниць на різних рівнях, одним з яких є граматичний. Прикладом таких мовних одиниць є службові частини мови, наукові погляди на які помітно змінилися в останні десятиліття. Так, на зміну традиційним уявленням про них як частини мови, позбавлені лексичного значення, морфологічних категорій, функції самостійних членів речення, прийшли нові. Сьогодні все частіше говорять про те, що вони характеризуються цими ознаками, але разом із самостійними частинами мови. Подібне певною мірою стосується і часток, які зв'язують різноманітні члени семантичним зв'язком, щоб надати їм (або всьому реченню) додаткової семантики, певної модальності, комунікативної спрямованості. Усе це зумовлює актуальність теми запропонованого дослідження, присвяченого характеристиці часток як одного із засобів формування комунікативних типів речення в українській художній мові.

Метою статті було з'ясувати комунікативні особливості часток у прозових текстах Володимира Шовкошитного – відомого українського письменника, публіциста та громадського діяча. Матеріалом послужив його роман у повістях й оповіданнях «Хресна путь», виданий у 2002 р., що включає такі твори: «Не так тії вороги...», «Під осокором», «Тяжкий хрест», «Молебень», «Спасенні хрести», «Покаяння» і «Спокута», в яких автор концентрує весь світ українців з усіма їхніми бідами і радощами.

Отже, об'єктом дослідження стали частки в українській мові загалом і у прозовій творчості В. Шовкошитного зокрема, предметом – їхні функціонально-синтаксичні властивості.

У ході дослідження, крім загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, узагальнення), послуговувалися також мовознавчими, насамперед лінгвостилістичного,

лінгвокультурологічного, контекстуального аналізів.

Зазначимо, що в останні десятиліття у зв'язку з розвитком теорії актуального членування, спрямованої на комунікативний синтаксис, актуалізувалася ідея саме про комунікативну функцію часток. У свій час ще М. Леонова наголошувала на тому, що частки виражають відношення до комунікації. Суть таких відношень, з одного боку, полягає в участі часток у творенні різних комунікативних типів речень – розповідних, питальних, спонукальних і бажальних, а з іншого – в їхній важливій ролі як засобу комунікативної актуалізації [3, с. 257]. Це дозволило І. Вихованцю та К. Городенській стверджувати, що саме комунікативний підхід до тлумачення функціонального статусу часток підтверджує неправомірність виділення словотвірних часток [1, с. 358].

Відомо, що частки разом з інтонацією беруть участь у творенні речень за метою висловлювання. Насамперед вони реалізують два основні комунікативні завдання: констатацію (повідомлення, підтвердження), яку забезпечують стверджувальні частки *так, авжеж, аякже, атож*, і заперечення, що досягається за допомогою заперечних часток *ні, ані, не*. Здебільшого подібні частки мають фіксоване місце в реченні – вживаються на його початку, а частка *не* – перед дієсловом. Пор.: *Авжеж, я тебе послухаю* та *Ні, нас не знищити ворогу*.

У питальних реченнях, комунікативним завданням яких є сформулювати запитання, що спонукає водночас і до відповіді, важливу роль відіграють питальні частки *чи, хіба, невже*, рідше *га, ну*, які разом із питальною інтонацією оформляють питання, нерідко з відтінком сумніву, здивування, недовіри: *Невже це все-таки трапилось?* Частіше такі частки теж вживаються на початку речення. Щодо частки *га*, то вона переважно стоїть наприкінці речення: *Хіба це дешево, га?*

У спонукальних реченнях, що виражають різні волевиявлення, відповідне модальне значення забезпечують спонукальні частки, насамперед *хай, нехай, бодай, давай*, які разом з особовими дієслівними формами та інфінітивом утворюють аналітичні форми наказового способу, що виражають у вигляді наказу, побажання, поради, застереження і под. спонукування до дії: *Давай жити дружно*. Для вираження некатегоричного спонукування вживаються частки *би, б*: *Здали б ви книги в бібліотеку*.

Щодо бажальних, або оптативних, речень, в яких об'єктивується бажання мовця встановити відповідність між змістом речення і реальністю, то тут великим потенціалом відзначаються передусім частки *би, б*, що поєднуються з формами минулого часу: *Коли б вони домовилися*, з інфінітивом у відповідних односкладних реченнях: *Попити б кави* або ж реалізуються у складі сполучників *аби, щоб, якби, коли б* у двоскладних чи односкладних реченнях: *Щоб діти шанували батьків*. До поширених у бажальних реченнях належать частки *хай, нехай*, що поєднуються з дієсловами майбутнього або минулого часу: *Бодай вони пропали!* [1, с. 360].

Відома й інша класифікація речень за метою висловлювання [5, с. 241-242], що включає, окрім розповідних, питальних, спонукальних і бажальних, ще такі типи модальних речень, як гіпотетичні, де виявляється міра реальності судження, що виражає досвід самого мовця, а семантика гіпотетичності передається, крім іншого, за допомогою часток *ніби, нібито, наче, навряд чи, чи не*: *Чи не краще було б не знати всієї правди?*; переповідні, в яких, подібно до гіпотетичних, виражається потенційна модальність за допомогою тих же часток *ніби, наче, мов, мовляв*, але тут передаються висловлення інших осіб: *Вона ніби таке щось витворяла, що в голові не вкладалося*; та речення умовної модальності, де об'єктивується значення можливості повідомлюваного за певної умови, що передається дієсловами умовного способу з частками *би, б*: *Не пішов би дощ, не було б врожаю*. Від речень бажальної модальності їх можна відрізнити лише за змістом.

Науковці зазначають серед синтаксичних властивостей часток і їхню здатність виконувати функцію слів-речень у певних синтаксичних позиціях. Передусім ідеться про

такі частки, як *так, атож, ні, невже, хіба* [2, с. 289].

Частки також є одним із засобів актуального членування речення, тобто виділення в ньому теми (відомої інформації) і реми (нової інформації). Пор.: *Дитина // тільки читає і Читає // тільки дитина* або *Пасажири вийшли // саме з вагона і Вийшли з вагона // саме пасажери*. Насамперед вказану функцію виконують частки *тільки, лише, навіть, саме, якраз, таки, же, і, й*, більшість з яких має фіксовану позицію в реченні. Зміна їхнього місця в структурі речення, зумовлена комунікативним завданням, спричиняє і зміну реми, тобто змісту повідомлюваного [1, с. 361].

У статті увагу, спираючись на думку В. Горпинича про те, що встановлення синтаксичних властивостей часток передбачає їхнє дослідження як граматичних виразників слів-речень, як засобів формування різних типів речень за метою висловлювання, як засобів комунікативної актуалізації реми в реченні [2, с. 289], акцентуємо увагу саме на цих моментах.

Дослідження показало, що в прозових текстах В. Шовкошитного частки також беруть активну участь у реалізації таких комунікативних завдань, як ствердження, заперечення, запитання, спонування до дії, повідомлення про її бажаність, що реалізуються у відповідних типах речень. Зазначимо, що зміст речення, яким би воно не було за комунікативною функцією, має або заперечну, або ствердну форму. У стверджувальних і заперечних реченнях констатуються однаковою мірою факти об'єктивної дійсності, а саме: факт наявності предметів, явищ дійсності чи їх можливості, бажаності – у стверджувальних реченнях та факт їхньої відсутності, неможливості, небажаності – у заперечних реченнях. Таким чином, стверджувальні і заперечні речення містять протилежні відомості про якийсь факт і є рівноправними формами відображення дійсності [4, с. 191].

Аналіз комунікативних функцій часток розпочнемо із заперечних. Основним засобом вираження заперечення як в українській мові загалом, так і в досліджуваних творах є частка *не*, що вживається здебільшого у препозиції до слова, забезпечуючи або повне (перед дієсловом-присудком), або часткове (перед іншими членами) заперечення. Пор.: – *Бога не гніви! – цикнула мати* [6, с. 60]; – *Не буде дощу, – сумно каже свекор* [6, с. 98]; – *Він не дурень! – вигукнув я* [6, с. 5] і – *Ну, братику, це тобі не з Любкою змагатись! – укусив він, виправдовуючись, Василя* [6, с. 63]. Відповідно до цього розрізняють загальнозаперечні і частковозаперечні речення.

Важливо, що, крім вказівки на заперечення, позиція частки *не* служить для позначення актуально вагомого компонента речення: при актуальному членуванні член речення із часткою *не* є ремою. Напр.: *Пробитися до своїх // не вдалося... Німці в трясовину // не пішли* [6, с. 43].

Щодо частки *ні*, то вона виконує частіше функцію саме заперечних слів-речень, позначаючи пряме заперечення або як негативну відповідь на попереднє питальне речення, або як вираження незгоди з висловленим (попереднім чи наступним). Пор.: – *Їсти будеш, гуляю? – Ні* [6, с. 43] та – *Ні! – сказала твердо і пішла додому, осмикуючись на ходу...* [6, с. 64].

Із часткою *ні* можуть поєднуватися й інші частки, формуючи складені: *це ні, та ні, зовсім ні*: – *Та ні, діду! – злиться мале. – Доц же випав* [6, с. 104] або – *Зовсім ні, я всього лише інженер-атомник із Чорнобиля, – зітхнув Тарас* [6, с. 138].

Заперечні речення, як і стверджувальні, можуть виконувати функцію перепитування: *Але чому ні?* [6, с. 28].

У заперечному значенні вживається і слово *анітрохи*, формуючи відповідний тип слів-речень: – *Ну, то що, козаче, затремтіли коліна, як до діла?... – Анітрохи! – просто збрехав Василь* [6, с. 63].

Основним спеціалізованим засобом ствердження в прозі В. Шовкошитного виступають стверджувальні частки, насамперед частка *так* у стверджувальних

нечленованих реченнях, сферою функціонування яких є розмовне (діалогічне) мовлення: – *Ельвіра Францівна? – запитав Ельвіри. – Так. – А серце зайшлося чи то страхом, чи то надією* [6, с. 73]. Рідше автор використовує частку *еге*: ... *треба з обох боків села, при в'їзді і виїзді, спасенні хрести поставити. – Еге...* [6, с. 112] або поєднання кількох часток для вираження ствердження, як-от *а як же*: – *Лишайтесь дома, Дмитре Максимовичу, – запропонувала Софія Давидівна. – А як же...* – промовив Дмитро [6, с. 84] (в останньому контексті з відтінком сумніву, здивування, можливо, й незгоди).

Водночас спостерігаємо поширене вживання в значенні стверджувальних часток у функції слів-речень прислівників і модальних слів на зразок *гаразд, справді, добре, звісно*, які вносять у семантику ствердження додаткові смисли та емоційно-оцінні відтінки: – *Пустите, матусю, на досвітки, бо втоплюся! – Добре. Іди, дурненька! Та голову май* [6, с. 64].

З певною експресивною метою використовує письменник для вираження слів-речень частки *ні-ні* і *так-так*: – *Ні-ні, Олено, я поспішаю! – шмигнула в двері* [6, с. 53]; – *Так-так, а звідки ж ти взяв його ім'я* [6, с. 8].

Буває, що в контексті одночасно реалізується декілька комунікативних завдань, що надає динамічності висловлюванню: – *А й справді, – подумав, – чи не такий? – Потім хитнув головою заперечливо. – Ні, мовляв, не такий* [6, с. 30].

Комунікативною метою питальних речень є отримати відповідь на поставлене запитання. За типом і характером відповіді розрізняють загальнопитальні і частковопитальні речення. Перші передбачають ствердну або заперечну відповідь, другі – мають з'ясувальний характер і передбачають отримання нової інформації [4, с. 188]. Пор.: – *Чи вже не заміж зібралася? – пильно глянула на доньку. Любка опустила вічі: – Так, зібралась! – майже прошепотіла. – Восени* [6, с. 60]; *Скільки ще горя треба випити із своєї бездонної чари? Невже ніхто не відповість?* [6, с. 56].

Досить часто автор вживає питально-риторичні речення, що містять у собі приховане ствердження і не вимагають відповіді: *Він до самої смерті так і працював у колгоспі. Чесно, на совість, щоденно. Мабуть, все зрозумів. А чи не однаково, де робити?..* [6, с. 21] або – *Зріж осокора. Чи ти блекоти наїлася? – спочатку здивувався, а потім оскаженив Микола* [6, с. 59], дещо рідше – риторично-спонукальні: – *А чи не одружитись? – подумав, що непогано було б мати таку господиню...* [6, с. 30].

Спонукальні частки у творчості В. Шовкошитного реалізуються переважно у спонукальних реченнях, метою яких є адресувати співрозмовникові певне волевиявлення – наказ, пораду, побажання, рекомендацію, застереження, заклик тощо. Частки виступають одним із засобів вираження імперативності в таких реченнях.

Так, спонукування до відповідної дії в аналізованих текстах часто виражається за допомогою частки *ну*, зокрема в питальних реченнях: – *Ну, а спати коли?* [6, с. 61] та окличних: – *Ну, то ходімо!* [6, с. 63], нерідко в поєднанні з дієсловами наказового способу: – *Ну, то перепочиньте та й повертайтесь собі, а я в неділю по обіді прибуду* [6, с. 100].

До поширених належать також модально-вольові частки, як-от *хай, нехай*, за допомогою яких утворюються аналітичні форми наказового способу, що характеризуються послабленою спонукальністю до виконання певної дії: – *Візьмімось за руки! Помолимо Бога, нехай пошле нам дощу, нехай порятує цих безневинних сиріт, хай дасть надію нашому безсмертному козацькому роду* [6, с. 103]. Прикладами таких форм є поєднання десемантизованого дієслова *давайте*, що перейшло в частку, з особовою формою: *Тому, давайте спочатку помолимось за царство її душі* [6, с. 103].

Для вираження некатегоричного спонукування можуть вживатися форми умовного способу із частками *би, б*, що є транспонованими з речень відповідної модальності (умовної): *А ти б розповів нам, на яких фронтах і з ким ти воював! – викрикнув котрийсь із гурту* [6, с. 55].

Спонукальне значення може реалізуватися і за допомогою частки *не* в поєднанні з дієсловами наказового способу, рідше – дійсного чи з інфінітивом: – *Бога не гніви! – цикнула мати* [6, с. 60].

Спонукальні частки виступають засобом розв'язання комунікативних завдань і в бажальних реченнях, в яких, на відміну від спонукальних, волевиявлення адресується мовцем як до самого себе, так і до не учасників мовного акту. Бажальна семантика тут виражається насамперед аналітичними формами наказового способу із частками *хай, нехай, бодай*: *Оксентій усміхнувся, мовляв, хай собі потішається* [6, с. 25].

Окрему позицію займають речення з аналітичними дієслівними формами, утвореними частками *хай, нехай* у поєднанні з формами умовного способу: – *Спасенні хрести, чудово! Чудово, друзі, нехай би оберігали наш край, наші Пологи, нехай би стояли оберегом людського щастя* [6, с. 113].

Бажальна модальність послідовно реалізується в односкладних інфінітивних реченнях із частками *би, б*: *Повірити б їм* [6, с. 111] та безособових реченнях із головним членом, вираженим формою *було*: *Як би не було дощу* [39, с. 103]. Подібними до вказаних є речення з умовною модальністю, які від бажальних можна відрізнити хіба що за змістом: – *Ти знаєш, якби не Петро Ємець, ... їй-бо, нічого б у нас не вийшло* [6, с. 22] або – *Та воно б і не завадило, тату, – печально озивається невістка* [6, с. 98].

До поширених засобів вираження бажальної модальності належать також сполучники із частками у своєму складі (*якби, щоб, коли б, аби*): – *Ой, коли б не Макар! – здивувався інший* [6, с. 80].

Щодо речень із гіпотетичною та переповідною модальністю, то в них об'єктивуються вірогідні частки. Тут відповідна семантика передається за допомогою таких власне модальних часток, як *ніби, наче, нібито, неначе, навряд чи, мовляв* і под. Пор.: – *Кохаю! – наче й не брехав...* [6, с. 65] і *Галя горнеться до матері і якимось винувато намагається пояснити, що від попів ніякого толку не було, вони, мовляв, тільки народ у селі задурманювали...* [6, с. 98]. Зазначимо, що в реченнях із переповідною модальністю, на відміну від гіпотетичних, передаються висловлювання інших осіб, а не особистий або колективний досвід самого мовця [5, с. 241].

Важливу роль в аналізованих текстах відіграють також емоційно-оцінні слова-речення, які виражають реакцію мовця на те, що відбувається або про що повідомляється, виражені емоційно-експресивними частками: – *Куди там! В танцях їй не було рівних* [6, с. 27].

Знайшла підтвердження і думка про те, що частки служать засобом виділення теми і реми в актуальному членуванні речення, як-от частка *таки*. Пор.: *Середняків записалось таки кілька сімей* [6, с. 21] і – *Не дарма, мабуть, все життя воював, щось таки вміє!* [6, с. 41].

Отже, як бачимо, частки у творчості В. Шовкошитного виступають важливим засобом формування різних комунікативних типів речень за метою висловлювання. Автор часто з певною стилістичною метою вживає слова-речення, виражені частками, насамперед у діалогічному мовленні. Крім того, частки є засобом комунікативної актуалізації реми в реченні. Загалом дослідження показало, що частка є важливим засобом вираження модальності в художній мові, а комунікативна функція є її важливою кваліфікаційною ознакою як службової частини мови.

Подібне дослідження належить до перспективних. З одного боку, воно активізує науковий інтерес як до інших службових слів, сам статус яких до сьогодні залишається дискусійним, так і до інших засобів формування комунікативних типів речення в мові, а з другого – до творчої спадщини сучасного українського письменника Володимира Шовкошитного, що також є маловивченою.

Список використаних джерел:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
2. Горпинич В.О. Морфологія української мови. Київ. Академія, 2004. 336 с.
3. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ: Вища школа, 1983. 264 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / А.К. Мойсієнко та ін. Київ: Знання, 2010. 374 с.
5. Сучасна українська мова / за ред О.Д. Пономарева. Київ: Либідь, 1997. 399 с.
6. Шовкошитний В. Хресна путь. Роман, поезії, публіцистика, переклади. Васильків: Колофон, 2002. 274 с.